

Mit abchaskiej niepodległości. Ekspansja Federacji Rosyjskiej na Kaukazie Południowym

Tomasz Borawski

„Z wielkim żalem jestem zmuszony konstatować fakt, iż trwający stulecia proces ekspansji i „kolekcjonowania” obcej ziemi ze strony Rosji trwa i ma miejsce w XXI w. Jeżeli Europa i Ameryka, jeżeli cały świat będą dalej milcząco spoglądać na agresywne działania Rosji, gruzińska tragedia może przekształcić się w tragedię światowego formatu”.

Edward Szewardnadze,

Kogda ruchnul żelieznyj zanawies, Moskwa 2009.

Najnowsze wydarzenia we wschodniej Ukrainie rzucają nowe światło na konflikt gruzińsko-abchaski. Federacja Rosyjska kreując lub wykorzystując istniejące konflikty etniczne dąży do utrzymania byłych sowieckich republik w swojej strefie wpływów. Niniejszy artykuł przedstawia zarys dziejów samowłaźczej Republiki Abchazji od czasu uzyskania faktycznej niezależności od Gruzji w wyniku wojny w latach 1992-1993 do chwili obecnej. Zawarcie traktatu o strategicznej współpracy pomiędzy Abchazją a Rosją oznacza faktyczną aneksję Abchazji przez Federację Rosyjską. Jest to kolejny, po aneksji Półwyspu Krymskiego, etap przejmowania przez Rosję kontroli nad strategicznie ważnym obszarem basenu Morza Czarnego.

Polscy badacze zajmujący się problematyką konfliktu abchasko-gruzińskiego określają, powstałą w wyniku wojny 1992–1993, separatystyczną republikę Abchazji terminem „parapaństwo”¹. Należy podkreślić, że „niepodległa” Abchazja, poza międzynarodowym uznaniem posiadała wszystkie atrybuty suwerennego państwa: własne terytorium, rząd, administrację,

¹ W. Górecki, *Abchaskie elity wobec niepodległości*, Warszawa 1996 r., s. 19; W. Bartuzi, K. Pełczyńska-Nałęcz, K. Strachota, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a zachodem*, Raport Specjalny OSW, 9 lipca 2008 r.; K. Janicki, *Abchazja i Osetia Południowa* [w:] *Źródła Nienawiści. Konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych*, Kraków-Warszawa 2009 r., s. 290; Z. Cierpiński, *Przebieg konfliktu zbrojnego w Abchazji*, s. 207–208 [w:] *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2008 r.

narodową flagę, godło, hymn, a także własne siły zbrojne². Z punktu widzenia prawa międzynarodowego Abchazja nadal stanowi integralną część Gruzji, chociaż ta ostatnia od lat nie ma żadnego wpływu na funkcjonowanie oderwanej republiki. Wicepremier Abchazji Jurij Woronow już w 1994 r. powiedział: „*De facto* Abchazja istnieje, jako niezależne państwo, republika(...)”³. W rzeczywistości niepodległość zrujnowanej wojną Abchazji była iluzoryczna. Egzystencja tego separatystycznego państwa była całkowicie uzależniona od obecności na jego terytorium rosyjskich sił zbrojnych, a także pomocy gospodarczej ze strony władz w Moskwie⁴. Nie ulega, bowiem wątpliwości, że wyprowadzenie oddziałów rosyjskich oznaczałoby powrót kilkuset tysięcy uchodźców gruzińskich do swych rodzinnych domów na terytoria wchodzące w skład Abchazji, a także wkroczenie armii gruzińskiej, wobec której siły zbrojne separatystów, bez rosyjskiego wsparcia, byłyby bezradne. Tak więc rosyjskie siły pokojowe, które formalnie miały pełnić wyłączną rolę rozjemczą, w rzeczywistości wspierały separatystyczne działania rządu Abchazji zmierzające do zerwania wszelkich więzów z władzami w Tbilisi⁵. Zrujnowana wojną Abchazja była całkowicie zależna od Rosji również pod względem gospodarczym⁶. Gospodarka tej prowincji została doszczętnie zniszczona w wyniku działań wojennych⁷. Najbardziej dochodowy sektor abchaskiej gospodarki w czasach sowieckich – turystyka uległa całkowitemu załamaniu. Infrastruktura turystyczna została zniszczona. Turyści, niegdyś masowo odwiedzający Abchazję,

² K. Zatulín, *Россия и Абхазия. Один народ – две страны.*, [Rosja i Abchazja. Dwa państwa – jeden naród] Petersburg 2011 r., s. 94–95.

³ W. Górecki, *op.cit.*, s 19.

⁴ „W tych warunkach korzystne jest dla Rosji popieranie umacniania suwerenności państwowej Abchazji, która kontynuuje tradycyjnie prorosyjską orientację. Oczywiście lepiej by było dla Rosji trzymać zorientowaną na nią Abchazję w składzie Gruzji, po to, aby utrzymywać Gruzję (poprzez Abchazję) w sferze swoich geopolitycznych wpływów. Lecz w tej chwili jest to niemożliwe”. O. N. Damentia, *Абхазия на рубеже веков*, [Abchazja na przełomie wieków] Petersburg 2011 r., s. 23.

⁵ Nie ulega wątpliwości, że rosyjskie siły pokojowe stacjonujące w Abchazji działały według scenariusza napisanego przez dowództwo armii rosyjskiej Zakaukaskiego Okręgu Wojskowego. Widoczne to było szczególnie w 1998 r. podczas pacyfikacji okręgu galskiego, zmierzającej do usunięcia ludności gruzińskiej z Abchazji. „Kolejnym etapem czystek etnicznych są wydarzenia z 20–26 maja 1998 r. w rejonie galskim. W wyniku operacji karnej zakrojonej na szeroką skalę, przeprowadzonej przez abchaskich separatystów ponad 40 tys. Gruzinów zostało zmuszonych do pozostawienia rodzinnych domów i przejścia na drugi brzeg rzeki Inguri, ponownie zostając uchodźcami”. Praca zbiorowa, *Черная книга Абхазии*, [Czarna księga Abchazji] Tbilisi 2000 r., s. 12.

⁶ R. Gachechiladze, *Geographical Background to a Settlement of the Conflict in Abkhazia* [w:] *Georgians and Abkhazians: the search for settlement*. <http://poli.vub.ac.be/publi/Georgians/contents.html> (dostęp: 10 sierpnia 2015 r.).

⁷ N. Popesku, *Абхазия и Южная Осетия: независимость или выживание?*, [Abchazja i Osetia Południowa: niepodległość czy przetrwanie] “Pro et Contra”, nr 5–6 (34), 2006 r., s. 40–52.

ze względów bezpieczeństwa nie chcieli przyjeżdżać do pogrążonego w wojennym chaosie kraju. W 1995 r. Abchazję odwiedziło tylko 15 tys. turystów. Warto wspomnieć, że w czasach ZSSR liczba turystów odwiedzających ten region dochodziła do 200 tys. rocznie⁸.

Mapa 2. Mapa polityczna Gruzji

Źródło: opracowanie własne na podstawie http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/raport_kkpd.pdf (dostęp: 1 grudnia 2015 r.).

Abchaski przemysł ciężki poza paroma funkcjonującymi fabrykami został zniszczony. Zakłady te, powstałe w czasach sowieckich, w większości zdewastowano, a maszyny i sprzęt stanowiące ich wyposażenie rozkradziono. Bezrobocie w republice sięgało kilkudziesięciu procent. Całkowita zapasaść nastąpiła również w rolnictwie. Przeważały małe gospodarstwa rolne, ledwo zaspokajające własne potrzeby. Plantacje owoców cytrusowych i tytoniu znajdowały się w katastrofalnym stanie.

Warto wspomnieć o embargu nałożonym przez Rosję oraz kraje Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) na separatystyczną Abchazję. 19 stycznia 1996 r. wszystkie państwa wchodzące w skład WNP zastosowały wobec Abchazji blokadę ekonomiczną. W praktyce jednak embargo funkcjonowało jedynie na papierze⁹. Za wiedzą rosyjskich celników i wszelkiego rodzaju

⁸ V. Kholbaia, D. Latsubaja, R. Gelantia, T. Czakchrakia, *Labirynt of Abkhazia*, Tbilisi 2000 r., s. 199.

⁹ Zob. K. Janicki, *Abchazja i Osetia...*, *op.cit.*, s. 261–262.

służb mających chronić Rosję przed kontrabandą przez granicę rosyjsko-gruzińską na odcinku abchaskim swobodnie przejeżdżały transporty towarów z Suchumi¹⁰. Z kolei na terytorium separatystycznej Abchazji Rosjanie przesyłali transporty z żywnością, lekarstwami, a przede wszystkim z bronią i sprzętem niezbędnym do formowania wojska. Rosja stanowiła główny rynek zbytu dla abchaskich produktów. Od Rosjan abchaskie władze otrzymywały pożyczki pod zastaw nieruchomości w Abchazji. Rosyjskie statki handlowe wielokrotnie cumowały w suchumskim porcie po ogłoszeniu embarga. Rosjanie sprzedawali Abchazom produkty spożywcze oraz paliwo¹¹. Embargo nałożone na Abchazję stanowiło element gry propagandowej, mającej na celu przedstawienie społeczności międzynarodowej swej bezstronności w konflikcie gruzińsko-abchaskim. Rosjanie oskarżani przez Gruzję o wspieranie, czy nawet o kreowanie separatyzmu na terytoriach państw powstałych po rozpadzie ZSRR, nie mogli sobie pozwolić na otwarte popieranie ruchów separatystycznych. Sami, bowiem borykali się z podobnymi problemami na Północnym Kaukazie i Powołżu¹².

Problem północnokaukaskiego separatyzmu nie pozwalał rosyjskim władzom otwarcie wspierać Abchazów. Gruziniński prezydent Eduard Szewardnadze niejednokrotnie przestrzegał przedstawicieli rosyjskich władz przed popieraniem ruchów separatystycznych na Zakaukaziu. Przymykanie oczu na udział obywateli rosyjskich w działaniach zbrojnych w Abchazji miało według prezydenta Gruzji obrócić się przeciwko samej Rosji¹³. Nie ulega wątpliwości, że oficjalne stanowisko rosyjskich władz nie odzwierciedlało rzeczywistych celów. Świadczy o tym chociażby nadawanie mieszkańcom Abchazji w sposób masowy rosyjskiego obywatelstwa. Aktualnie przeszło 80 proc. Abchazów posiada paszporty Federacji Rosyjskiej¹⁴. Do Rosji wyjechała prawie połowa mieszkańców Abchazji. Rosyjski świat biznesu wykupuje na wybrzeżu abchaskim ziemie spodziewając się pokaznych zysków z rozwoju turystyki. Wprowadzone przez WNP embargo dla Abchazji znacznie zwiększyło, już i tak nie małe, dochody z przemytu narkotyków, paliw, napojów alkoholowych, a także broni zarówno środowisk

¹⁰ Według MSZ Gruzji przez granicę abchasko-rosyjską w latach 90. XX w. szmuglowano alkohol, papierosy i narkotyki.

¹¹ T. Nadareiszwili, *Геноцид в Абхазии*, [Genocyd w Abchazji] Tbilisi 1997 r., *op.cit.*, s. 178–179.

¹² N. Grodnienski, *Первая чеченская. История вооружённого конфликта*, [Pierwsza wojna czeczeńska. Historia konfliktu zbrojnego], Mińsk 2008 r., s. 30–160.

¹³ Ochotnicy czeczeńscy wspierający Abchazów w latach 1992–1993 w walce z Gruzją już wkrótce stali się zagorzałymi wrogami Abchazów i ich rosyjskich protektorów. W 2001 r. jeden z czeczeńskich watażków Rusłan Gielajew razem ze Swanami z Kodori najechał Abchazję.

¹⁴ A. Cyganok, *Война 08.08.08*. [Wojna 08.08.08], Moskwa 2011 r., s. 32–33.

biznesowo-mafijnych, jak funkcjonariuszy służb granicznych, wojska oraz urzędników państwowych¹⁵.

Jedyną sferą, w której nastąpił w Abchazji gwałtowny rozwój była zorganizowana przestępczość¹⁶. Separatystyczna republika Abchazji stała się doskonałym miejscem dla przemytu broni, narkotyków czy terenem dla legalizowania „brudnych” pieniędzy¹⁷. Należy podkreślić, że tego typu działalność była tolerowana przez secesjonistyczne władze. Dochód z działalności kryminalnej stanowił najważniejszą część państwowego budżetu. Istniała również szeroko rozpowszechniona drobna przestępczość. Sfrustrowani, bezrobotni młodzi Abchazi, tylko w kryminalnym świecie mogli znaleźć dochodowe zajęcie. Struktury państwowe były „przeżarte” korupcją. Praktycznie każda intratna działalność gospodarcza znajdowała się w rękach rządzących klanów¹⁸. Pozostała część społeczeństwa żyła w głębokiej nędzy i ubóstwie. Nasiliła się też emigracja na Bliski Wschód.

Gruziński ruch oporu w Abchazji

Mimo oficjalnego zakończenia działań wojennych w Abchazji notorycznie dochodziło do starć między abchaskimi bojówkami, a gruzińską partyzantką. Abchazi kontynuowali rozpoczętą już w czasie wojny czystkę etniczną ludności gruzińskiej najliczniej skupionej w rejonie galskim. W dniu podpisania rosyjsko-gruzińskiego traktatu o dobrosąsiedzkich stosunkach (3 lutego 1994 r.) abchaskie bojówki zaatakowały kilkanaście miejscowości zamieszkiwanych przez Gruzinów: Pirweli Gali, Kohori, Muhuri, Ganahleba, Okumi, Rechhi, Gumuriszi, Bargebi itd¹⁹. Tamtejsi Gruzini zostali wymordowani, bądź wypędzeni. Przez górskie rejony Swanetii tylko niektórzy zdołali dotrzeć do centralnej Gruzji²⁰.

¹⁵ W zniszczonej wojną i wyludnionej Abchazji przemysł jest nadal najbardziej dochodowym i stabilnym zajęciem.

¹⁶ J. Morozow, *Межнациональные конфликты – питательная среда криминала*, [Międzyetniczne konflikty – środowisko kryminogenne] „Azja i Afrika”, nr 3 (548), 2003 r., s. 7–14.

¹⁷ Przez pogranicze gruzińsko-abchaskie przebiegały szlaki „komunikacyjne”, którymi przerzucano do Rosji narkotyki, kradzione samochody, nieoclony alkohol. Z Rosji do Turcji i na Bliski Wschód rozwijał się handel „żywym towarem”, wysyłano złoto oraz broń. J. Morozow, *Межнациональные конфликты...*, *op.cit.*, s. 7.

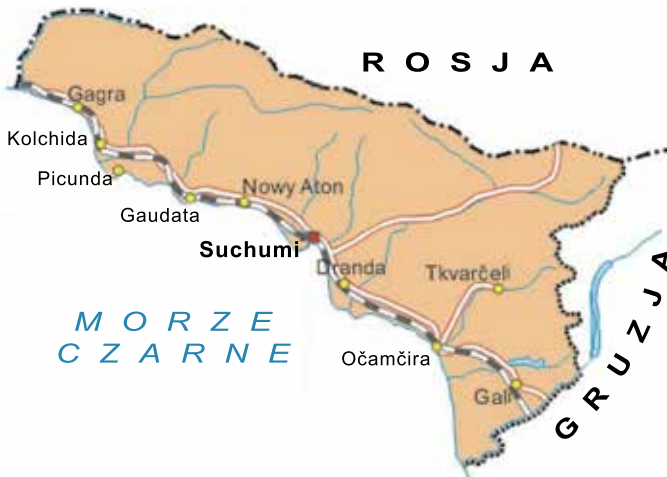
¹⁸ P. Borawski, *Konflikt zbrojny w Abchazji (1991–1993)*, Mars: problematyka i historia wojskowości: studia i materiały, Warszawa-Londyn 2006 r.

¹⁹ T. Nadareiszwili, *Геноцид в ...*, *op.cit.*, s. 189.

²⁰ *Ibidem*.

W maju 1998 r. Abchazi ponownie przy użyciu ciężkiego sprzętu zaatakowali gruzińskie miejscowości w Gali²¹. Tym razem tamtejsza ludność gruzińska, która pozostała przy życiu, rozpoczęła tworzenie własnych organizacji paramilitarnych. Do głównych zadań tych formacji należała ochrona gruzińskich cywilów przed represjami ze strony separatystycznych władz i agresywnych sąsiadów. Do największych jednostek należy zaliczyć: Białe Legiony oraz Leśnych Braci. Abchaska strona oskarżała gruzińskie bojówki o dokonywanie otwartych ataków na przedstawicieli abchaskich struktur siłowych²². Rosyjscy analitycy wierzą, że przyczyną pojawienia się gruzińskiej partyzantki w Abchazji miała wyłącznie kryminalny charakter. Dla uchodźców, którzy na terenie Megrelii cierpieli nędzę, udział w zbrojnym podziemiu był jedynym źródłem utrzymania. Partyzanci opłacani przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Gruzji na obszarze „wyzwolonym” od gruzińskiego ucisku dopuszczali się rabunków na miejscowej ludności, zabijali urzędników i policjantów abchaskich oraz dokonywali aktów terrorystycznych²³. Według ocen wojskowych obserwatorów ONZ rezydujących w Suchumi oddziały te łącznie nie przekraczały 1,5 tys. ludzi²⁴. Zazwyczaj do poszczególnych akcji organizowano grupy dywersyjne po 20, rzadziej 30 osób.

Mapa 1. Mapa polityczna Abchazji

Źródło: opracowanie własne na podstawie http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/raport_kkpd.pdf (dostęp: 1 grudnia 2015 r.).

²¹ B. Kopiters, *Корни конфликта*, [Korzenie konfliktu] „Accord” nr 7, 1999 r., s. 19.

²² *Ethnic conflict in Georgia* <http://mondediplo.com/1998/12/10georgia> (dostęp: 21 maja 2015 r.).

²³ J. Morozow, *Межнациональные конфликты...*, *op.cit.*, s. 7.

²⁴ *Справочник военного наблюдателя миссии ООН по наблюдению в Грузии*, [Dziennik wojskowego obserwatora Misji ONZ w Gruzji] Suchumi 2000 r., s. 17.

Początki gruzińskiego ruchu partyzanckiego na terenie Abchazji sięgają 1994 r., gdy stało się jasne, że ludność megrejska zamieszkująca okręg galiski nie może liczyć na jakąkolwiek pomoc, tak ze strony organizacji międzynarodowych, jak i władz gruzińskich w Tbilisi. Abchaskie bojówki niemal na oczach oddziałów pokojowych złożonych z Rosjan bezkarnie pały ocalałe z wojny gruzińskiej wioski, rabowały mienie gruzińskiej ludności, a nawet mordowały cywilów²⁵. Działania abchaskich separatystów miały znamiona czystek etnicznych. Mimo dokumentacji na temat tych przestępstw zebranych przez legalne władze Abchaskiej Republiki Autonomicznej na uchodźstwie społeczność międzynarodowa – z uwagi na wolę rozwijania współpracy z Rosją – nie chciała uznać działań abchaskich separatystów za ludobójstwo²⁶. W takiej sytuacji jedynym wyjściem dla Gruzinów zamieszkujących Abchazję było powołanie, przy cichym poparciu władz w Tbilisi, własnych oddziałów partyzanckich²⁷. Składały się one głównie z dawnych pracowników milicji, wojskowych i uczestników wojny 1992–1993²⁸. Najaktywniejszy z tych oddziałów był Biały Legion, na którego czele stał Zurab Samuszia. Drugim, co do aktywności bojowej zgrupowaniem partyzanckim byli Leśni Bracia, którymi dowodził Dato Szengelja²⁹. Wywodził się on z paramilitarnej organizacji „Mchedrioni”. Doświadczenie bojowe zdobył walcząc w latach 90. z Abchazami. Pozostałe ugrupowania partyzanckie również związane były z różnymi partiami i stronnictwami politycznymi. Celem ich była obrona ludności gruzińskiej przed represjami abchaskimi. Odpowiadając na bestialstwa separatystów i najemników z Północnego Kaukazu partyzanci dokonywali zamachów na przedstawicieli władz abchaskich odpowiedzialnych za prowadzenie terroru³⁰. Podkładali ładunki wybuchowe pod mostami, w gmachach należących do policji abchaskiej. Likwidowali zdrajców i informatorów. Według ocen strony abchaskiej w latach 1994–1998 powstańcy zabili ponad stu abchaskich policjantów i rosyjskich żołnierzy z tzw. sił pokojowych okupujących Abchazję³¹.

²⁵ Czystki etniczne wobec ludności gruzińskiej zamieszkującej Abchazję były stosowane przez separatystów już podczas wojny 1992–1993. T. Nadareiszwili, *Геноцид в ...*, *op.cit.*, s. 86–203; *Черная книга Абхазии* [Czarna księga Abchazji], Tbilisi 2000 r., s. 1–318.

²⁶ Władze Abchaskiej Republiki Autonomicznej na uchodźstwie, przy pomocy MSZ Gruzji, niejednokrotnie na forum międzynarodowym przedstawiały dowody zbrodni popełnianych na ludności gruzińskiej przez separatystów abchaskich. Jednak ich starania o uznanie za zorganizowane ludobójstwo zbrodni wojennych w Abchazji spotykało się z obojętnością Stanów Zjednoczonych i państw UE.

²⁷ O. Głazunow, *Грузинская разведка*, [Gruziński wywiad] Moskwa 2011 r., s. 155–156.

²⁸ *Военные и полувоеенные формирования* [Wojskowe i półwojskowe formacje], „Accord”, nr 7, 1999, s. 113–114; O. Głazunow. *op.cit.*, s. 154–158.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

20 maja 1998 r. separatyści, jak się wydaje, w porozumieniu z dowództwem armii rosyjskiej stacjonującej na Kaukazie przeprowadzili operację wojskową mającą na celu wypędzenie z Abchazji resztek ludności gruzińskiej, zamieszkującej głównie okręg galski³². Po stronie separatystów udział w niej wzięło około 3,5 tys. żołnierzy regularnej armii i około 1,1 tys. bojówkarzy nieregularnych struktur siłowych³³. Abchazowie dysponowali również ciężkim sprzętem w postaci czołgów T-55, T-72 oraz pojazdów opancerzonych BMP. Natomiast strona gruzińska posiadała wyłącznie ręczną broń automatyczną oraz granatniki. Najzacieklejsze walki toczyły się o przejęcie kontroli nad takimi miejscowościami, jak: Kchumuszkuri, Kwemo Bardżebi, Saberio i Sida. Działania wojenne zakończyły się 26 maja 1998 r. Abchazi i tym razem odnieśli zdecydowane zwycięstwo³⁴. W wyniku tej operacji około 30 tys. Gruzinów, którzy powrócili do Abchazji w wyniku procesu pokojowego musiało znowu opuścić swoje domy. Według Tamaza Nadareiszwilego rosyjskie siły pokojowe nie tylko nie broniły Gruzinów przed abchaskim terrorem, lecz również same brały udział w prześladowaniach gruzińskiej ludności³⁵.

Według rosyjskich badaczy operacja pacyfikacyjna okręgu galskiego podjęta przez separatystów abchaskich w maju 1998 r. miała być odpowiedzią na wzmożoną aktywność partyzantki gruzińskiej³⁶. Chcąc usprawiedliwić akcję abchaskich bojówkarzy i policji piszą oni, że w „terrorystyczną działalność antyabchaską” było uwikłanych 15 tys. mieszkańców Megrelii, a także znaczna część ludności gruzińskiej mieszkającej na północ od rzeki Inguri³⁷. Rosyjscy eksperci pisali, że w Zugdidi, na terenie tzw. galskiego parku istniała swego rodzaju giełda „pracy”, gdzie poszczególni watażkowie i przywódcy band wynajmowali chętnych do konkretnych zadań dywersyjno-rabunkowych na terenie Abchazji. Chętnie też gruzińskich partyzantów obciążali wszystkimi aktami przemocy o charakterze kryminalnym, zachodzącymi w zbuntowanej republice. Z rosyjskich opracowań można się dowiedzieć, że w Abchazji tylko progruzińskie oddziały rabowały, mordowały, paliły domy

³² A. Mikaberidze, *Historical Dictionary of Georgia*, The Scarecrow, Lanham-Maryland-Toronto-Plymouth 2007 r., s. 78.

³³ O. Tatarczenkow, *Шестидневная война в галльском районе*. [Wojna sześciodniowa w rejonie Gali] http://okopka.ru/t/tatarchenkov_o_n/text_0030.shtml (dostęp: 18 lipca 2014 r.).

³⁴ Z. Cierpiński, *Przebieg konfliktu...*, *op.cit.*, s. 205.

³⁵ T. Nadareiszwili, *Геноцид в ...*, *op.cit.*, s. 202.

³⁶ *Май 1998 года: агрессору был дан решительный отпор* [Maj 1998 r.: Agresor otrzymał zdecydowany opór] http://www.gazeta-ra.info/index.php?ELEMENT_ID=6483 (dostęp: 11 kwietnia 2014 r.)

³⁷ J. Morozow, *Межнациональные конфликты...*, *op.cit.*, s. 8.

i posterunki policyjne, dokonywały samosądów na abchaskich urzędnikach i funkcjonariuszach policji, a także atakowały rosyjskich żołnierzy sił pokojowych, czuwających nad bezpieczeństwem ludności cywilnej. Przy obojętności policji abchaskiej w stosunku do abchaskich pospolitych przestępców terroryzujących ludność gruzińską w okręgu galskim i oczamczirskim, niejednokrotnie dochodziło do samosądów na złapanych na gorącym uczynku bandytach. Rosyjscy dziennikarze i politolodzy często pisali, że w latach 90. na pograniczu gruzińsko-abchaskim rozwinął się proceder wymuszania okupu za porwanych ludzi. Wiedząc, że cała Abchazja została podzielona na kilkanaście stref wpływów kontrolowanych przez abchaskie klany przestępcze trudno się dziwić, że skorumpowane władze separatystycznej republiki uwikłane w powiązania rodowo-klanowe do tej pory nie potrafią ludności zapewnić minimum bezpieczeństwa³⁸. Coraz częściej też autorzy przychyli abchaskim separatystom nie są w stanie ukryć faktu, że kryminalne grupy wywierają znaczący wpływ na podejmowanie decyzji przez rząd i administrację terenową tej zbuntowanej autonomii. W handel narkotykami zostali wciągnięci wpływowi urzędnicy i parlamentarzyści abchascy, nie mówiąc już o podatnej na korupcję policji. Chcąc odwrócić uwagę od rodzimych bandytów prasa abchaska i rosyjska przestępczą działalnością starały się obarczyć progruzińskie formacje partyzanckie, takie jak Biały Legion czy Leśnych Braci.

Formacje partyzanckie powołano przede wszystkim dla obrony gruzińskiej ludności cywilnej zamieszkującej wioski i osady okręgu galskiego. Jednak podczas różnego rodzaju akcji zbrojnych niejednokrotnie dochodziło do starć z jednostkami armii rosyjskiej operującymi w Abchazji pod szyldem sił pokojowych. Zjawisko to nasiliło się szczególnie w drugiej połowie lat 90. i na początku XXI w. W tym, bowiem okresie separatyści z Suchumi realizowali plan „oczyszczenia” z ludności gruzińskiej środkowej i południowej Abchazji. Oddziały rosyjskie stacjonujące na tych terenach, w najlepszym razie, przymykały oczy na działalność policji i bojówek abchaskich. Niejednokrotnie też wspierały Abchazów w walkach z gruzińską partyzantką. Według danych rosyjskich w latach 1994–2005, życie straciło około 80 wojskowych i 10 obserwatorów wojskowych z ramienia ONZ³⁹.

³⁸ Jeden z rosyjskich politologów J. Morozow napisał: „Praktycznie całe terytorium republiki dokładnie rozdzielono na strefy wpływów i sfery działania grup przestępczych”. *Межнациональные конфликты...*, *op.cit.*, s. 9. W latach 90. XX w. na terenie Abchazji prowadziły działalność, oprócz klanów abchaskich również grupy mafijne z Północnego Kaukazu i Rosji.

³⁹ J. Morozow, *Межнациональные конфликты...*, *op.cit.*, s. 9.

Abchaskie władze z Suchumi zdawały sobie sprawę, że partyzancki ruch oporu na terenach zamieszkiwanych przez Gruzinów posiada nie tylko poparcie tamtejszej ludności, ale z tej właśnie ludności się wywodzi. Po rozbiciu wojska gruzińskiego przez separatystów abchaskich podczas wojny 1992–1993, w południowej Abchazji pozostały oddziały, które tworzyli miejscowi Gruzini.

Oprócz dwóch wymienionych wyżej oddziałów partyzanckich na terenie okręgu galskiego znajdował się oddział do zadań specjalnych Ministerstwa Bezpieczeństwa Abchazji na wygnaniu Saturn⁴⁰. Jednostka ta została utworzona w 1996 r. W jej skład wchodził przede wszystkim partyzanci wcześniej służący w Białym Legionie i Leśnych Braciach. Bojownicy Saturna pełnili służbę na podstawie kontraktu i regularnie otrzymywali żołd. Według rosyjskiej literatury przedmiotu jednostce tej istniał specjalny system premiowy, na podstawie, którego otrzymywano dodatkowe wynagrodzenie za likwidację abchaskich żołnierzy lub zniszczenie sprzętu wojskowego należącego do Abchazów⁴¹. Dowódcą tego oddziału był Akakij Eliawa.

Partyzantka w Abchazji ściśle związana z oficjalnymi władzami abchaskimi na uchodźstwie w Tbilisi, miała korzystać z poparcia finansowego gruzińskiego rządu, a także pomocy fachowej ekspertów z resortów spraw wewnętrznych i obrony narodowej Gruzji. J. Morozow twierdzi, że podczas trwających 60 dni walk w rejonie galskim partyzanci wspierani byli przez oddziały gruzińskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Ministerstwa Obrony Narodowej⁴². Sama operacja, której apogeum miało miejsce 26 maja 1998 r. podczas święta narodowego Gruzji nosiła znamiona przemysłanej prowokacji. Chciano, aby na wieść o spaleniu kilku wiosek gruzińskich władze centralne w Tbilisi wysłały wojsko do Abchazji. Wieści nadchodzące z okręgu galskiego zaszokowały społeczeństwo gruzińskie. Cały parlament jednogłośnie zażądał od prezydenta Eduarda Szewardnadzego wysłania oddziałów policji i wojska do Abchazji⁴³. Prezydent zdając sobie sprawę, że ma do czynienia z prowokacją uzgodnioną z władzami w Moskwie, nie zgodził się na podjęcie akcji wojskowej. W wystąpieniu telewizyjnym wyjaśnił społeczeństwu, że udzielenie pomocy militarnej ludności gruzińskiej doprowadzi do kolejnej wojny, w której Gruzini będą musieli walczyć nie

⁴⁰ *Статья 3. Почхуа и Г. Маисурадзе в газете «Версия»*. [Artykuł Z. Pocchua i G. Maisuradze w gazecie „Wersja”] <http://abkhazia.narod.ru/partisan.htm> (dostęp: 2 marca 2015 r.).

⁴¹ O. Glazunow, *op.cit.*, s. 123.

⁴² J. Morozow, *op.cit.*, s. 12.

⁴³ *Статья 3. Почхуа и Г. Маисурадзе в газете «Версия»*. [Artykuł Z. Pocchua i G. Maisuradze w gazecie „Wersja”] <http://abkhazia.narod.ru/partisan.htm> (dostęp: 2 marca 2015 r.).

z bojówkami abchaskimi, lecz z regularnymi oddziałami rosyjskimi⁴⁴. Zagroził rozgorączkowanym rodakom, że poda się do dymisji, gdy parlament będzie się upierał przy wojennych planach rozwiązania konfliktu⁴⁵. E. Szewardnadze, jako były minister spraw zagranicznych Związku Radzieckiego zdawał sobie sprawę, że Gruzja nie otrzyma międzynarodowego wsparcia.

W 1999 r. abchaskie władze zorganizowały referendum w sprawie oficjalnego ogłoszenia niepodległości⁴⁶. Wyniki referendum nie otrzymały międzynarodowego uznania, gdyż w plebiscycie tym nie wzięli udziału wypędzeni Gruzini. Było ich, według różnych ocen od 250 tys. do 300 tys.⁴⁷. Na podstawie wyników przeprowadzonego w ten sposób referendum, separatystyczne władze Abchazji oficjalnie ogłosiły niepodległość kraju.

Do kolejnych abchasko-gruzińskich starć doszło w 2001 r. w Wąwozie Kodori⁴⁸. Wówczas to oddziały paramilitarne gruzińskich Swanów (uważani za podgrupę etniczną narodu gruzińskiego) pod dowództwem Emzara Kwicjaniego przeprowadziły akcję zbrojną, mającą na celu przywrócenie gruzińskiej władzy nad Abchazją oraz likwidację separatystycznego reżimu. Na uwagę zasługuje fakt, że w działaniach wojennych po gruzińskiej stronie brał udział czeczeński batalion dowodzony przez Rusłana Gielajewa – tego samego, który walczył w latach 1992–1993 po stronie separatystów⁴⁹.

7 października 2001 r. niezidentyfikowani sprawcy zestrzelili helikopter ONZ w regionie Wąwozu Kodori⁵⁰. W wyniku śledztwa ustalono, że dokonali tego czeczeńscy bojownicy dowodzeni przez Rusłana Gelajewa, którzy wtargnęli na terytorium Abchazji za nieoficjalną zgodą ówczesnego gruzińskiego rządu. Podczas przesłuchania pojmanych przez abchaskie służby bezpieczeństwa Czeczenów ustalono, że dostali się oni na terytorium Abchazji poprzez górzysty region Swaneti (teren gruziński) omijając rosyjskie

⁴⁴ Należy pamiętać, że na terytorium Abchazji stacjonowały siły pokojowe z ramienia ONZ, które składały się wyłącznie z rosyjskich jednostek wojskowych.

⁴⁵ *The Army and Society in Georgia*. http://web.archive.org/web/20090326154505/http://www.cpirs.org/ge/Archive/AS_05_98.pdf (dostęp: 12 luty 2012 r.).

⁴⁶ K. Janicki, *Abchazja i Osetia...*, *op.cit.*, s. 263.

⁴⁷ *Human Rights Watch. Georgia/Abkhazia: violations of the laws of war and Russia's role in the conflict*, s. 42, <http://www.hrw.org/reports/pdfs/g/georgia/georgia953.pdf> (dostęp: 11 maja 2011 r.).

⁴⁸ *Is Georgia preparing for a new war with Abkhazia?* "RFE/RL Caucasus Report" nr 35 (22 października 2001 r.), <http://www.rferl.org/content/article/1341916.html> (dostęp: 21 sierpnia 2015 r.).

⁴⁹ T. Borawski, *Wojna gruzińsko-abchaska w latach 1992–1993*, "Arcana" 2014, nr 4–6 (118–120).

⁵⁰ *Хроника абхазской войны. 4 октября отряд чеченских и грузинских боевиков захватывает абхазское село. [Kronika abchaskiej wojny. 4 października oddział czeczeńskich i gruzińskich bojowników zdobywa abchaską wioskę]*, <http://www.kommersant.ru/doc/287969> (dostęp: 22 marca 2015 r.).

i abchaskie posterunki. Ustalono również, że transport został zorganizowany przy technicznym wsparciu ze strony rządu Gruzji⁵¹.

Działania zbrojne rozpoczęły się już w czerwcu, gdy grupa swańskich bojowników z Wąwozu Kodori wkroczyła 70 km w głąb Abchazji. Akcja ta mająca wyłącznie charakter zwiadowczy zakończyła się niepowodzeniem. Gruzini ponieśli duże straty już na początku operacji i zostali zmuszeni do wycofania się na pozycje wyjściowe⁵². Główne natarcie sił gruzińskich nastąpiło dopiero 25 września 2001 r. Gruzini w sile około 450–500 żołnierzy zaatakowali rejon Gulripszi⁵³. Jednak już w połowie października musieli się wycofać do Wąwozu Kodori. Niepowodzenie tego przedsięwzięcia spowodowało, że władze w Tbilisi nie przyznały się do wyprawy Swanów na Abchazję. Według oficjalnego stanowiska rządu Gruzji oddziały E. Kwicjaniego działały na własną rękę⁵⁴. Jednak twierdzenie to jest powszechnie kwestionowane zarówno przez dziennikarzy, jak i przez ekspertów zajmujących się problemami współczesnego Kaukazu. Jest wysoce prawdopodobne, że czeczeński batalion Gelajewa na tereny Abchazji został przetransportowany z Wąwozu Pankiskiego⁵⁵ przy udziale i pomocy technicznej Ministerstwa Obrony Gruzji. Budzi to wątpliwości, zwłaszcza że uzbrojony batalion Czeczenów mógł bez przeszkód przemieścić się z Wąwozu Pankiskiego we wschodniej Gruzji na teren Abchazji pokonując około 400 km w państwie posiadającym 30-tysięczną armię oraz kilkudziesięcioletnią policję. Niewątpliwie miał rację ówczesny szef abchaskiej służby bezpieczeństwa Raul Chadzimba mówiąc w jednym z wywiadów: „Wydaje mi się, że Szewardnadze długo przed swoim wyjazdem do USA wiedział o planach bojowników, prognozował różne warianty i możliwości rozwoju sytuacji”⁵⁶.

⁵¹ *UN helicopter shot down in Georgia*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1586098.stm> (dostęp: 23 marca 2014 r.).

⁵² *Caucasus Report: October 12, 2001*. <http://www.rferl.org/content/article/1341915.html> (dostęp: 2 września 2009 r.).

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Обзор абхазской прессы о военных действиях в Кодорском ущелье (август–ноябрь 2001)* [Przegląd abchaskiej prasy o działaniach wojennych w Wąwozie Kodori (sierpień–listopad 2001)] <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/16545/#4> (dostęp: 12 października 2011 r.).

⁵⁵ W Wąwozie Pankiskim, we wschodniej Gruzji od kilkuset lat mieszkają Czeczeńcy. Osaździli ich w XVII w. królowie Kachetii. S. K. Chkhenkeli, *К вопросу о переселении чеченцев в Панкиское ущелье*, [Kwestia przesiedlenia Czeczeńców do Wąwozu Pankisi] w: „*Материалы по истории Грузии и Кавказа*” [Materiały z historii Gruzji i Kaukazu], Tbilisi, 1973 r.; L. Sharashidze, *Кисты: антропологические записки* [Kistowie: antropologiczne zapiski], w: „*Труды Института экспериментальной морфологии*” [Prace instytutu morfologii eksperymentalnej] Tbilisi, 1962 r.; K. Kokoev, G. Svanidze, L. Melikiszwili, *National Minorities In Georgia*, Tbilisi 1999 r.

⁵⁶ *Кто-то напал на Абхазию* [Ktoś napadł na Abchazję] http://expert.ru/expert/2001/38/38ex-novosti5_25925/ (dostęp: 12 kwietnia 2015 r.).

Sytuacja w Abchazji po „Rewolucji róż”

W kolejnych latach (po 2001 r.) nastąpiła nieznaczna stabilizacja sytuacji w Abchazji. Poprawie uległa również sytuacja gospodarcza kraju. Abchazja została całkowicie uzależniona od rosyjskiej pomocy ekonomicznej. Uzasadnione wydają się obawy gruzińskich polityków i ekspertów, że w niedługim czasie rdzenni Abchazi we własnym państwie będą stanowić tanią siłę roboczą, dla rosyjskiego kapitału⁵⁷.

Polityka unifikacyjna kolejnego prezydenta Gruzji, Micheila Saakaszwilego zapoczątkowana usunięciem z Adżarskiej Republiki Autonomicznej jej przywódcy, Aśłana Abaszydzego⁵⁸ miała swój wpływ na sytuację w Wąwozie Kodori. Obszar ten w znacznej części zamieszkiwali Swanowie. Ich oddziały, chociaż nigdy nie przekroczyły tysiąca żołnierzy, były jedyną siłą, która chroniła tamtejszą ludność przed napadami abchaskich band, grabiących ludność gruzińską. Swanowie często też sami urządzali wyprawy na Abchazję. Wspierali gruzińskich partyzantów operujących w rejonie galskim. Prezydent E. Szewardnadze nie mając możliwości zaprowadzenia tam własnych rządów, tolerował klanowe stosunki wśród tamtejszych Swanów. Zdawał sobie też sprawę, że bez poparcia miejscowej ludności nie utrzyma tego regionu w granicach Gruzji. Władza E. Kwacjaniego była o wiele bardziej niewygodna dla separatystów abchaskich niż dla władz centralnych w Tbilisi. Dlatego też swański oddział samoobrony został uznany za regularną jednostkę armii gruzińskiej, zaś E. Kwicjani mianowany pułkownikiem⁵⁹. Jako przedstawiciel prezydenta Gruzji w Wąwozie Kodori i dowódca sił samoobrony skupił w swych rękach władzę cywilną i wojskową.

„Rewolucja róż” i dojście do władzy Micheila Saakaszwilego zmieniła sytuację w Wąwozie Kodori. Młody i niedoświadczony politycznie prezydent w 2005 r. rozwiązał oddział E. Kwicjaniego. Jego ludzie zachowawszy broń nadal jednak sprawowali władzę w tym regionie. Dopiero wysłanie regularnych oddziałów armii gruzińskiej doprowadziło do oczyszczenia Wąwozu Kodori z ludzi E. Kwicjaniego⁶⁰. M. Gawęda opisał przejęcie przez siły rządowe kontroli nad Wąwozem Kodori w sposób następujący: „Dnia 27 lipca struktury siłowe MSW Gruzji przeprowadziły operację wojskową w rejonie Czchały, gdzie znajdował się dom Kwicjaniego. Po trzech dniach

⁵⁷ V. Kholbaia, D. Latsubaja, R. Gelantia, T. Czackhrakia, *op.cit.*, s. 197–203.

⁵⁸ P. Borawski, *Adżaria – separatyzm czy regionalizm*, „Sprawy Polityczne” nr 8/20, 2002 r., s. 22–36.

⁵⁹ Квициани Эмзар [Emzar Kwicjani], <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/100475/> (dostęp: 21 maja 2015 r.)

⁶⁰ *Ibidem*.

walk oddział „Monadire” został spacyfikowany i definitywnie rozbity, a sam Kwicjani uciekł do Abchazji lub do Rosji. 27 lipca 2005 r. prezydent Micheil Saakaszwili ogłosił zakończenie operacji w Wąwozie Kodori, który przeszedł pod bezpośrednią kontrolę władz w Tbilisi⁶¹.

W 2006 r. gruziński parlament uchwalił rezolucję, w której żądał od władz w Moskwie natychmiastowego wycofania kontyngentu rosyjskich sił pokojowych rozlokowanych na terytorium Abchazji i Osetii Południowej⁶². W odpowiedzi parlament Abchazji, jak się wydaje na polecenie Rosji, zaapelował do społeczności międzynarodowej o uznanie suwerenności tego kraju. Kolejnym politycznym gestem wymierzonym w separatystów była zmiana oficjalnej nazwy, kontrolowanego przez Gruzinów Wąwozu Kodori na Górną Abchazję. Podczas wizytacji tej prowincji ówczesny prezydent Gruzji, M. Saakaszwili powiedział, że obecna Gruzja zasadniczo odróżnia się od tej z czasów prezydenta Szewardnadzego⁶³. Jest ona, bowiem gotowa odpowiedzieć wszystkim, którzy stanowią zagrożenie dla jej terytorialnej integralności⁶⁴. W obszarze Kodori w miejscowości Czchalta siedzibę otrzymały też legalne władze Abchaskiej Autonomicznej Republiki, rezydujące dotąd w Tbilisi⁶⁵.

Należy zaznaczyć, że reintegracja kraju stanowiła zasadniczy cel polityczny nowego prezydenta Gruzji. M. Saakaszwili rozpoczął szeroko zakrojoną kampanię dyplomatyczną, mającą na celu umiędzynarodowienie etnicznych konfliktów na terenie swojego państwa. Zabiegał o międzynarodowe poparcie dla zachowania integralności gruzińskich terytoriów. Istotnym dokonaniem prezydenta M. Saakaszwilego była całościowa modernizacja gruzińskiej armii. Wydatki budżetowe przeznaczone na armię wzrosły z 19 mln. do 1,1 mld. dolarów. Gruzini otrzymywali amerykańską pomoc wojskową. W latach 2002–2004 Amerykanie prowadzili w Gruzji specjalny program modernizacyjny *Georgia Train and Equip Program*, który polegał na szkoleniu i dozbrajaniu gruzińskiej armii. Amerykańscy instruktorzy

⁶¹ M. Gawęda, *Walka o Wąwóz Kodori*, „Komandos”, 5 (214), 2011 r., s. 35.

⁶² *Россия как буфер в межнациональных конфликтах на постсоветском пространстве. [Rosja jako bufor w wielonarodowych konfliktach w postsowieckiej przestrzeni]* <http://club.rf.ru/theme/357?print> (dostęp: 8 września 2015 r.).

⁶³ M. Žirochow, *Семена распада: войны и конфликты на территории бывшего СССР, [Ziarna rozpadu: wojny i konflikty na terytorium byłego ZSSR]* Petersburg 2012 r., s. 352.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ У Кодорского ущелья новое название - Верхняя Абхазия [*Wąwóz Kodori ma nową nazwę – Górna Abchazja*] <http://www.svoboda.org/archive/radio-svoboda-news/20060927/16564/16564.html?id=265428> (dostęp: 20 stycznia 2015 r.).

pomogli Gruzinom utworzyć cztery bataliony. Całkowity koszt programu wyniósł około 64 mln dolarów⁶⁶.

Według przedstawicieli separatystów gruzińskie formacje zbrojne w 2007 r. wielokrotnie wkraczały na przygraniczne tereny Abchazji dokonując zbrojnych napadów na abchaskie i rosyjskie jednostki oraz ludność cywilną⁶⁷. Sytuacja w regionie uległa dalszej radykalizacji w 2008 r. 20 kwietnia tego roku wojska abchaskiej obrony przeciwlotniczej zestrzeliły gruziński szpiegowski samolot bezzałogowy Hermes 450⁶⁸. Incydent ten spotęgował napięcie między stronami konfliktu. Gruziańskie władze oskarżyły stacjonujące w Abchazji rosyjskie siły pokojowe o bezprawne zestrzelenie ich maszyny oraz zażądały rozpatrzenia tej sprawy na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa ONZ. Jednak głosy w RB ONZ były zróżnicowane i nie udało jej się zająć jednoznacznego stanowiska w tej sprawie⁶⁹.

Stosunki abchasko-gruzińskie stawały się coraz bardziej napięte. Rosja wzmocniła swój kontyngent w Abchazji z dwóch do trzech tysięcy wojskowych⁷⁰. Gruziański rząd ocenił to posunięcie, jako otwartą agresję wymierzoną przeciwko niepodległości Gruzji⁷¹. W maju 2008 r. abchaska obrona przeciwlotnicza zestrzeliła kolejne dwa gruzińskie samoloty bezzałogowe. Do momentu rozpoczęcia działań zbrojnych Abchazowie zestrzelili jeszcze kilka gruzińskich maszyn.

Front abchaski wojny pięciodniowej

Opanowanie w 2008 r. przez Abchazów ważnego pod względem strategicznym Wąwozu Kodori podczas tak zwanej wojny pięciodniowej przeszło

⁶⁶ *Инструкторы из США останутся в Грузии 21 месяц. [Instruktorzy z USA zostaną w Gruzji 21 miesięcy]* <http://www.newsru.com/world/17May2002/usa.html> (dostęp: 11 lipca 2015 r.).

⁶⁷ *Военная передача – Абхазия ч.1. [Wojenny reportaż – część 1]* <http://www.youtube.com/watch?v=-DHk4nPjTl&feature=related> (dostęp: 6 czerwca 2015 r.).

⁶⁸ *Тбилиси: БПЛА израильского производства сбит российским МиГ-29. [Tbilisi: Dron produkcji izraelskiej został zestrzelony przez rosyjski Mig-29].*, http://www.newsru.co.il/world/22apr2008/drone_101.html (dostęp: 2 kwietnia 2014 r.).

⁶⁹ *Хроника грузино-абхазского конфликта 1989–2008 гг. Справка. [Kronika gruzińsko-abchaskiego konfliktu 1989–2008],* <http://www.rian.ru/spravka/20080504/106510243.html> (dostęp: 1 marca 2013 r.).

⁷⁰ *Российский контингент в Абхазии увеличен в полтора раза. [Rosyjski kontyngent w Abchazji został zwiększony dwa razy],* <http://www.svobodanews.ru/content/news/445817.html> (dostęp: 22 marca 2013 r.).

⁷¹ *Грузия потребовала вывести из Абхазии дополнительный контингент российских миротворцев. [Gruzja zażądała wyprowadzenia z Abchazji dodatkowy kontyngent rosyjskich sił pokojowych],* <http://lenta.ru/news/2008/05/02/georgia/> (dostęp: 4 sierpnia 2015 r.).

niemal niezauważone przez obserwatorów politycznych w Europie⁷². Działania wojenne na terenie Osetii Południowej, a potem w okolicach Gori całkowicie przykuły uwagę opinii publicznej. Operacja ta sprawnie przeprowadzona przez siły abchaskie wskazuje, że separatystyczny reżim w Suchumi od dawna pracował nad planem zajęcia Wąwozu Kodori. Rekonstruując przebieg wojny pięciodniowej na froncie abchaskim należy postawić sobie pytanie, jak dowództwo gruzińskie mogło, planując zajęcie Osetii Południowej, nie zabezpieczyć tak ważnego pod względem strategicznym rejonu nadgranicznego, jakim jest Wąwóz Kodori.

W nocy z 7 na 8 sierpnia 2008 r. gruzińska armia przystąpiła do artyleryjsko-rakietowego ostrzału stolicy Południowej Osetii, Cchinwali oraz znajdujących się w jej pobliżu miejscowości. Tym samym rozpoczęła się operacja wojsk gruzińskich „Czyste Pole”⁷³. Następnie gruzińskie siły lądowe wkroczyły do osetyńskiej stolicy. W zamierzeniu gruzińskiego dowództwa operacja ta miała trwać niespełna dobę. Planowano, że w ciągu kilkunastu godzin zostanie przywrócona pełna kontrola władz w Tbilisi nad terytorium zbuntowanej prowincji. Według szefa Sztabu Generalnego Abchazji generała Anatolija Zajcewa, Gruzini planowali również przeprowadzenie ataku na Abchazję⁷⁴. Ta ostatnia operacja miała rozpocząć się od „uderzenia gruzińskich sił powietrznych, po czym planowano wysadzić morski desant w liczbie 800 ludzi na szybkich kutrach, kolejny desant miał zostać wysadzony w okolicach Suchumi, natomiast główne siły uderzeniowe w liczbie 6 tys. żołnierzy miały przeprowadzić atak artyleryjski i rakietowy na nasze jednostki w Wąwozie Kodori i na rosyjskie siły pokojowe rozlokowane na granicy (...) Gruzini myśleli, że nasze i rosyjskie jednostki zostaną starte z powierzchni ziemi w tym wąskim wąwozie, po czym gruzińskie siły bez problemu zajmą Suchumi”⁷⁵.

Jak powszechnie wiadomo, utrzymywanie etniczno-politycznych konfliktów na terenie Gruzji leży w interesie Rosji. Nieustabilizowana sytuacja geopolityczna stanowiła czynnik blokujący gruzińską akcesję do NATO oraz struktur europejskich. Można zaryzykować twierdzenie, że gruzińska

⁷² Wyjątek stanowi publikacja M. Gawędy, *Walka o Wąwóz Kodori*, „Komandos”, 5 (214), 2011 r., s. 30–35.

⁷³ *Грузинская операция по захвату Южной Осетии называлась „Чистое поле» [Gruzijńska operacja opanowania Południowej Osetii nazywała się „Czyste pole”]*, <http://izvestia.ru/news/432456#ixzz3jRLUy85x> (dostęp: 12 marca 2015 r.).

⁷⁴ *Абхазский Генштаб: Грузия планировала после захвата Южной Осетии завоевать Абхазию. [Abchaski Sztab Generalny: Gruzja planowała po opanowaniu Osetii Południowej podbić Abchazję]*, <http://www.interfax.ru/news.asp?id=28626&sec=1484> (dostęp: 17 sierpnia 2014 r.).

⁷⁵ *Ibidem*.

operacja dała Rosjanom doskonały pretekst, aby ostatecznie uregulować kwestię abchaskiej i osetyjskiej niepodległości⁷⁶. Strona rosyjska oskarżała gruzińską armię o prowadzenie planowej eksterminacji osetyjskich cywilów. Jak się później okazało, zarzuty te nie były pozbawione podstaw. Wskazuje na to niezależny raport Amnesty International⁷⁷. O permanentnym naruszaniu praw człowieka przez obydwie strony konfliktu wspomina również raport Human Rights Watch⁷⁸. Należy pamiętać, że znaczna część Osetyjczyków posiadała rosyjskie obywatelstwo. Fakt ten, stanowił kolejny powód interwencji rosyjskich sił zbrojnych dla ochrony swoich obywateli znajdujących się w strefie działań zbrojnych. Jeszcze przed rozpoczęciem działań wojennych, na terenie Osetii Południowej znajdowały się rosyjskie siły pokojowe. Separatystyczne władze Osetii zwróciły się do Rosji o pomoc militarną w walce z Gruzinami.

Przebieg wojny osetyńsko-gruzinińskiej 2008 r. wykracza poza tematykę niniejszego artykułu. Niemniej jednak konflikt ten jest bezpośrednio związany z przejęciem przez Abchazów kontroli nad Wąwozem Kodori. Separatystyczna republika Abchazji znajdowała się w wojskowym sojuszu z Osetią Południową, na podstawie, którego była zobligowana do rozpoczęcia działań wojennych wobec Gruzji, jeżeli ta zaatakuje Osetię Południową⁷⁹. 8 sierpnia prezydent Abchazji, Siergiej Bagapsz oznajmił, że wydał rozkaz rozpoczęcia militarnej operacji na terenie znajdującego się pod gruzińską kontrolą Wąwozu Kodori. Jeszcze tego samego dnia w pobliżu miejscowości Lata i Zemo Lata zaczęto koncentrację oddziałów przeznaczonych do wyparcia Gruzinów z Wąwozu Kodori⁸⁰. Mobilizację zakończono 10 sierpnia. Według Marcina Gawędy „łączna liczebność zmobilizowanych sił abchaskich była wówczas szacowana na 9 tys. żołnierzy, przy czym o ile ciężar działań prowadzonych wzdłuż wybrzeża spoczywał na zgrupowaniu rosyjskich wojsk powietrzno-desantowych (WDW), to operacja w Wąwozie Kodori miała spocząć na barkach jednostek abchaskich”⁸¹. Jak podaje szef resortu spraw zagranicznych suchumskiego reżimu, działania zostały

⁷⁶ *Pięć lat od wojny w Gruzji. „To Rosja sprowokowała ten konflikt”* <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/905914,Piec-lat-od-wojny-w-Gruzji-To-Rosja-sprovokowala-ten-konflikt> (dostęp: 23 kwietnia 2014 r.).

⁷⁷ *Georgia report 2008* http://amnesty.org.ru/system/files/georgia_report_2008_summary.pdf (dostęp: 13 maja 2012 r.).

⁷⁸ *Up In Flames Humanitarian Law Violations and Civilian Victims in the Conflict over South Ossetia*, <http://www.hrw.org/en/reports/2009/01/22/flames> (dostęp: 24 maja 2015 r.).

⁷⁹ A. Szorokorad, *Война и мир Закавказья [Wojna i pokój Zakaukazia]*, Moskwa 2009 r., s. 437.

⁸⁰ J. Nichol, *Russia–Georgia conflict in South Ossetia: Context and Implications for U.S. Interests*. Washington DC: Congressional Research Service, s. 6–7.

⁸¹ M. Gawęda, *Walka o Wąwóz...*, *op.cit.*, s. 34–36.

podjęte na prośbę strony rosyjskiej. Władze abchaskie i rosyjskie 10 sierpnia 2008 r. postawiły Gruzji ultimatum, w którym zażądały wycofania oddziałów zbrojnych z wąwozu⁸². Prezydent M. Saakaszwili odrzucił ultimatum, jednak strona gruzińska niemal natychmiast rozpoczęła ewakuację z tego regionu nie tylko ludności cywilnej, ale również policji i wojska. Chaos, jaki zapanował wśród nielicznych oddziałów gruzińskich świadczy, że władze w Tbilisi planując aneksję Osetii Południowej nie brały pod uwagę, że wojna może się również toczyć na granicy abchasko-gruzińskiej. Dlatego też sztab generalny armii gruzińskiej popełnił wiele błędów strategicznych, które wykorzystali Rosjanie i ich abchascy sojusznicy. Abchasko-rosyjskie siły dokonały zmasowanego ostrzału rakietowego gruzińskich miejscowości w obszarze rzeki Kodori⁸³.

W odpowiedzi na działania gruzińskiej armii na terytorium Osetii Południowej władze Federacji Rosyjskiej podjęły decyzję o przetransportowaniu na terytorium Abchazji wojsk desantowych⁸⁴. Sprowadzono siódmą gwardyjską desantowo-szturmową dywizję z Noworosyjska oraz taktyczną grupę trzydziestej pierwszej oddzielnej desantowo-szturmowej brygady. Z Noworosyjska do Suchumi 9 sierpnia 2008 r. wypłynęły rosyjskie okręty Saratow oraz Cezar Kunikow z posiłkami wojsk desantowych na pokładzie⁸⁵. Operacją transportu rosyjskich sił desantowych do Abchazji dowodził dowódca noworosyjskiej wojskowo-morskiej bazy wiceadmirał Siergiej Mieniało⁸⁶. Gdy rosyjskie okręty znajdowały się blisko abchaskiego wybrzeża, zostały zaatakowane przez pięć gruzińskich kutrów rakietowych. W wyniku morskiego starcia jeden z gruzińskich kutrów został zatopiony, pozostałe wycofały się do gruzińskich portów⁸⁷.

Do zadań sił rosyjskich utworzonych w Abchazji należało wkroczenie do zugdidzkiego rejonu (zachodnia Gruzja), a tym samym odciągnięcie sił przeciwnika od Cchinwali oraz niedopuszczenie gruzińskich rezerwistów

⁸² Russia demands Georgian troops near Abkhazia disarm, <http://www.reuters.com/article/2008/08/11/us-georgia-abkhazia-ultimatum-idUSLB67959820080811> (dostęp: 11 marca 2015 r.).

⁸³ С. Багапш: *Операция в Кодорском ущелье близка к завершению* [S. Bagapsh: *Operacja w Wąwozie Kodori zbliża się do końca*], <http://top.rbc.ru/society/12/08/2008/220140.shtml> (dostęp: 11 kwietnia 2015 r.).

⁸⁴ *Экс-глава Генштаба Абхазии рассказал как освобождали Кодорское ущелье, [Były szef Sztabu Generalnego Abchazji opowiedział jak wyzwolili Wąwóz Kodori]*, <http://www.ekhhokavkaza.com/content/article/2121568.html> (dostęp: 3 maja 2015 r.).

⁸⁵ *Загадки морского боя 10 августа 2008 года. [Tajemnice bitwy morskiej 10 sierpnia 2008 roku]*, http://nvo.ng.ru/nvo/2008-10-29/100_saebattle.html (dostęp: 10 lipca 2014 r.).

⁸⁶ *Ibidem.*

⁸⁷ *Ibidem.*

z Poti i Senaki do Osetii Południowej. Dowództwo nad rosyjskimi siłami utworzonymi w Abchazji objął generał Władimir Szamanow⁸⁸.

Rosyjskie lotnictwo rozpoczęło 10 sierpnia 2008 r. naloty na lotnisko w Senaki oraz obiekty wojskowej infrastruktury znajdujące się na gruzińskim wybrzeżu. Wieczorem rosyjskie siły lądowe wkroczyły na terytorium Gruzji. Generał W. Szamanow otrzymał rozkaz odcięcia Wąwozu Kodori od pozostałej Gruzji. Tymczasem abchaskie siły zbrojne kontynuowały artylerysko-rakietowy ostrzał tego wąwozu.

Następnego dnia Rosjanie wkroczyli na przedmieścia Senaki. W tym samym czasie w okolicach Poti został wysadzony rosyjski desant⁸⁹. Posunięcie to miało na celu wywołanie paniki wśród sił gruzińskich rozlokowanych w Senaki i Poti. W rezultacie rosyjskich działań gruzińscy żołnierze wycofali się z obydwu miast pozostawiając całe uzbrojenie. Miasta te przeszły pod kontrolę rosyjskiej armii⁹⁰. W tym samym dniu abchaski minister spraw zagranicznych Siergiej Szamba powiedział, że: „Wąwóz Kodori stanowi część Republiki Abchazji i podejmiemy wszystkie możliwe kroki, aby terytorium to powróciło pod abchaską jurysdykcję”⁹¹.

Wszystkie gruzińskie jednostki otrzymały 12 sierpnia 2008 r. rozkaz natchmiastowego wycofania się w kierunku Tbilisi. Miały one skupić się na obronie stolicy⁹². Rozpoczęła się operacja wojskowa mająca na celu przejęcie kontroli nad Wąwozem Kodori. Abchazi używając helikopterów Mi-8 wysadzili w wąwozie desant w liczbie 260 komandosów. Gruzini poddali się praktycznie bez walki. Tym samym siły abchaskie przejęły pełną kontrolę nad wąwozem⁹³. Prezydent M. Saakaszwili zdobył się jedynie na patetyczne anulowanie wszystkich dotychczasowych układów pokojowych w sprawie Abchazji, region ten uznał za okupowane terytorium Gruzji⁹⁴. W wyniku działań wojennych po stronie Abchazów zginął jeden żołnierz, a dwóch zostało rannych. Gruzini stracili dwóch wojskowych.

⁸⁸ *Генерал Владимир Шаманов возглавил российскую группировку в Абхазии. [Generał Władimir Szamanow stanął na czele rosyjskiego zgrupowania w Abchazji]*, <http://www.peacekeeper.ru/?module=news&action=view&id=7069> (dostęp: 10 lutego 2015 r.).

⁸⁹ A. Szikorad, *Война и мир.., op.cit.*, s. 368–369.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 369–370.

⁹¹ *Открыт второй фронт: Абхазия начала вооруженную операцию по вытеснению грузин из Кодорского ущелья [Drugi front został otwarty: Abchazja rozpoczęła operację wojskową w celu wyparcia Gruzinów z Wąwozu Kodori]* <http://www.newsru.com/world/09aug2008/kodor.html> (dostęp: 11 kwietnia 2015 r.).

⁹² A. Syganok, *08.08.08. Принуждение Грузии К миру. [08.08.08. Zmuszenie Gruzji do pokoju]* Moskwa 2011 r., s. 34–56.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ A. Szikorad, *Война и мир.., op.cit.*, s. 439.

12 sierpnia 2008 r. w Moskwie prezydenci Francji i Rosji podpisali porozumienie pokojowe zwane planem Sarkozy-Miedwiediew. Jednak reakcja większości zachodnio-europejskich państw na wydarzenia w Gruzji była raczej umiarkowana. W tym kontekście na uwagę zasługuje zdecydowana postawa ówczesnego prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego. 12 sierpnia 2008 r. polski prezydent złożył wizytę w Gruzji, która była wyrazem poparcia dla walczących Gruzinów. Z inicjatywy prezydenta Kaczyńskiego do pogrożonej w wojennym chaosie Gruzji przybyli również prezydenci Litwy, Ukrainy, Estonii oraz premier Łotwy. Lech Kaczyński przemawiając do wiwatujących tłumów pod parlamentem w Tbilisi powiedział „świetnie wiemy, że dziś Gruzja, jutro Ukraina, pojutrze Państwa Bałtyckie, a później może i czas na mój kraj, na Polskę!⁹⁵”.

Abchazja po Wojnie Pięciodniowej

Wojna gruzińsko-osetyjska z 2008 r. na trwałe zmieniła geopolityczną strukturę na Kaukazie. Nowa sytuacja wymagała zdecydowanych ruchów politycznych ze strony rosyjskich władz. Prezydent Rosji Dymitrij Miedwiediew 26 sierpnia 2008 r. wystąpił z orędziem, w którym poinformował, o podpisaniu rozporządzenia o uznaniu przez Federację Rosyjską niepodległości Osetii Południowej oraz Abchazji⁹⁶. Rosyjski prezydent decyzję tę motywował przede wszystkim wolą przytłaczającej większości mieszkańców obydwu spornych regionów.

Republika Abchazji, niezależnie od tego, że została uznana przez Rosję za państwo niepodległe, musiała uporać się z całym szeregiem problemów. Zniszczenie i wyludnienie republiki autonomicznej, konflikty etniczne i klanowe, całkowita zależność militarna i gospodarcza od rosyjskiego sojusznika czy rozwój przestępczości to tylko niektóre z ważnych problemów, które stanęły przed „niepodległą” Abchazją. Należy podkreślić instrumentalne podejście do abchaskiego państwa Rosji, która przekształciła ten obszar w bazę wojskową w celu lepszego kontrolowania zachodniego Zakaukazia.

Uznanie przez Rosję abchaskiej niepodległości sprawiło, że prowincja ta prawdopodobnie już nigdy nie powróci w granice gruzińskiego państwa. Odzyskanie przez Gruzję zbuntowanego regionu było możliwe do 2004 r., za przyzwoleniem Rosji. Konflikt w Abchazji, a także w Osetii Południowej,

⁹⁵ Prezydent Polski Lech Kaczyński w Tbilisi, https://www.youtube.com/watch?v=DSibZ5j_ZwU (dostęp: 4 września 2015 r.).

⁹⁶ W.A. Zacharow, A.G. Areszew, *Кавказ после 08.08.08: Старые игроки в новой расстановке сил [Kaukaz po 08.08.08: Starzy gracze w nowym rozkładzie sił]*, Moskwa 2010 r., s. 27.

umożliwiał Rosji wywieranie politycznego nacisku na Gruzję, bez uciekania się do zbrojnej interwencji. Nie ulega wątpliwości, że ostateczna utrata przez Gruzję dwóch republik była w dużej mierze wynikiem prozachodniej polityki gruzińskich przywódców, szczególnie tych, którzy odsunęli od władzy Eduarda Szewardnadzego. Pozbawienie władzy „Białego Lisa”, który starał się jak najdłużej zachować możliwość zjednoczenia Gruzji, zwiastowało początek nowych relacji z Rosją.

Niejasna pozostaje przyszłość separatystycznej Abchazji. Wydaje się, że Rosja jeszcze przez pewien czas zamierza utrzymywać abchaską „niepodległość”. Świadczy o tym fakt mianowania rosyjskiego ambasadora w Abchazji⁹⁷. Stosunki rosyjsko-abchaskie regulują podpisane 17 września 2008 r. przez prezydentów Dmitrija Miedwiediewa i Siergieja Bagapsza „traktaty o wzajemnej współpracy, przyjaźni i pomocy”⁹⁸. Nie jest tajemnicą fakt, że mimo zachowania formalnej niepodległości separatystyczna republika Abchazji jest całkowicie podporządkowana Rosji.

Kryzys polityczny w 2014 r. Przedterminowe wybory prezydenckie w Abchazji

Następnym prezydent Abchazji Aleksander Ankbaw zdołał utrzymać się na zajmowanym stanowisku przez ponad trzy lata. Oskarżany przez opozycję o autorytarny styl sprawowania władzy, rozkradanie państwowych pieniędzy i sprzyjanie wszechogarniającej korupcji, w wyniku wielomiesięcznych masowych demonstracji został zmuszony do podania się do dymisji. 29 kwietnia 2014 r. opozycja pod przewodnictwem Raula Chadzimby zażądała od urzędującego prezydenta, aby ten w trybie poza konstytucyjnym rozwiązał rząd i powołał tzw. „rząd zaufania społecznego”. W maju tego samego roku w centrum Suchumi doszło do wielotysięcznej demonstracji przeciwko prezydentowi⁹⁹. A. Ankbaw bojąc się zaostrzenia sytuacji

⁹⁷ Григорьев семен Вячеславович назначен Чрезвычайным и Полномочным Послом Российской Федерации в Республике Абхазия [Grigoriew Siemion Wjaczesławowicz został mianowany Ambasadorem Pełnomocnym Federacji Rosyjskiej w Republice Abchazji], http://www.mid.ru/maps/ab/-/asset_publisher/raC79Y6r2HN9/content/id/615637 (dostęp: 12 maja 2015 r.).

⁹⁸ Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Российской Федерацией и Республикой Абхазия [Traktat o przyjaźni, współpracy i wzajemnej pomocy między Federacją Rosyjską a Republiką Abchazji], <http://www.rosgranitsa.ru/ru/node/3109> (dostęp: 12 kwietnia 2015 r.).

⁹⁹ Ветераны грузино-абхазской войны штурмуют администрацию президента в Сухуме [Weterani gruzińsko-abchaskiej wojny szturmują administrację prezydenta w Suchumi], <http://www.mk.ru/incident/2014/05/27/veteranyi-gruzinoabchazskoy-voynyi-shturmuyut-administratsiyu-prezidenta-v-suhume.html> (dostęp: 13 kwietnia 2015 r.).

w państwie zakazał policji oraz pozostałym strukturom siłowym używania broni palnej przeciwko protestującym. Pojedyncze gesty prezydenta nie uspokoiły jednak społeczeństwa. Większość Abchazów uważała, że do uzdrowienia sytuacji w republice może doprowadzić jedynie przejęcie władzy przez nowych, nieskorumpowanych polityków. Prezydent nie będąc w stanie zapanować nad sytuacją w stolicy ewakuował się do Gudauty, gdzie znalazł schronienie u stacjonujących tam rosyjskich wojskowych¹⁰⁰. W tym samym czasie siły opozycji antyprezydenckiej opanowały budynki wszystkich najważniejszych urzędów, w tym budynek parlamentu w samym centrum Suchumi.

Wieczorem 28 maja 2014 r. do rosyjskiej bazy wojskowej w Gudaucie przylecieli przedstawiciele rządu Federacji Rosyjskiej na czele z Władysławem Surkowem i Raszydem Nurgalijewem. Emisariusze rosyjskiego rządu wprost zapytali abchaskiego przywódcę o jego stosunek do realizacji na terytorium republiki tzw. „scenariusza krymskiego”¹⁰¹. Prezydentowi Abchazji zaproponowano przeprowadzenie referendum na wzór Krymu, w którym mieszkańcy republiki mieliby zadecydować o przyszłości Abchazji, a dokładnie mówiąc o wejściu republiki w skład rosyjskiego państwa z zachowaniem szerokiej autonomii. Mimo obietnic daleko idącej pomocy dla wyniszczonej wojną Abchazji A. Ankbaw nie zgodził się przyjąć roli „grabarza” abchaskiej niepodległości. Rosjanie otrzymali zdecydowaną odpowiedź, że Abchazja nie jest gotowa na tak daleko idącą integrację z Rosją. Zarówno abchaski prezydent, jak i opozycyjni politycy dążyli do zachowania niepodległości abchaskiego państwa, nawet za cenę daleko idącej uległości wobec Moskwy. Przeprowadzenie proponowanego przez Rosjan plebiscytu prowadziło by do przekształcenia Abchazji w kolejny członek Federacji Rosyjskiej. Należy zauważyć, że problem zachowania niepodległości Abchazji łączył abchaskie społeczeństwo z elitami politycznymi. Zdawano sobie sprawę, że podjęcie zagadnienia inkorporacji tej republiki do państwa rosyjskiego przez jakąkolwiek partię polityczną doprowadziłoby nie tylko do jej marginalizacji, ale przede wszystkim oznaczałoby nową, tym razem bratobójczą wojnę.

Rosyjskie środki masowego przekazu zwróciły uwagę na fakt, iż nie doszło w tym czasie do bezpośredniej rozmowy telefonicznej pomiędzy

¹⁰⁰ *Президент Абхазии согласился на отставку правительства [Prezydent Abchazji zgodził się podać do dymisji]* <http://slon.ru/fast/world/prezident-abkhazii-soglasilsya-na-otstavku-pravitelstva-1104802.xhtml> (dostęp: 13 lipca 2015 r.).

¹⁰¹ *Депутат Народного Собрания – Парламента Рауль Хаджимба дал интервью журналистам [Deputat Zgromadzenia Narodowego – Parlamentu Raul Chadżimba udzielił wywiadu dziennikarzom]*, <http://abhazia-news.ru/06/deputat-narodnogo-sobraniya-parlamenta-raul-xadzhimba-dal-intervyu-zhurnalistam/> (dostęp: 22 maja 2015 r.).

A. Ankbawem a W. Putinem, który miał być rzekomo zbyt zajęty aktualną sytuacją na Ukrainie¹⁰².

29 maja 2014 r. abchaski parlament w niepełnym składzie złożył wotum nieufności wobec urzędującego premiera Leonida Łakierbaji. Dwa dni później parlament wbrew zapisom obowiązującej konstytucji, powołał na urząd prezydencki Walerego Bganbę, który miał czasowo do momentu przeprowadzenia nowych wyborów pełnić obowiązki głowy państwa. Należy zauważyć fakt, że w świetle abchaskiego prawa legalnie urzędującym prezydentem nadal pozostawał Aleksander Ankbaw.

Następnego dnia doszło do spotkania A. Ankbawa z W. Bganbą, podczas którego politykom udało się wypracować konsens. Ankbaw ustąpił ze stanowiska prezydenta¹⁰³. W wystąpieniu emitowanym przez abchaską telewizję oświadczył, że zdecydował się na tego rodzaju posunięcie, aby zapobiec wojnie domowej oraz rozlewowi krwi w republice. Wydaje się, że na jego decyzję mógł mieć również wpływ pogarszający się stan zdrowia. Decydującym czynnikiem jednak okazał się nacisk ze strony rosyjskich mediatorów. Nie ulega, bowiem wątpliwości, że zmiana na stanowisku prezydenta Abchazji była korzystna z punktu widzenia realizacji rosyjskich planów w tym regionie. Jak pokarzą późniejsze wydarzenia scenariusz ten zakładał stopniową likwidację wszelkich atrybutów abchaskiej suwerenności, a następnie faktyczne włączenie Abchazji w skład Federacji Rosyjskiej.

Rosyjska propozycja: koniec mitu niepodległości

W literaturze anglojęzycznej, jak i polskich opracowaniach historyczno-politologicznych poświęconych problematyce abchaskiej, secesja Abchazji często jest przedstawiana, jako walka niepokornego narodu z silniejszym gruzińskim najeźdźcą¹⁰⁴. Na wiele lat utrwaliło się określenie Gruzji, stworzone przez Aleksandra Sołżenicyna, jako miniimperium gnębiącego mniejszości narodowe¹⁰⁵.

¹⁰² *Сурков встретился в Абхазии с президентом Анквабом и местной оппозицией. [Surkow spotkał się w Abchazji z prezydentem Ankbawem i miejscową opozycją]*, <http://www.vedomosti.ru/politics/articles/2014/05/28/surkov-vstretilsya-s> (dostęp: 9 sierpnia 2015 r.).

¹⁰³ *Президент Абхазии Анкваб подал в отставку [Prezydent Abchazji podał się do dymisji]*, <http://top.rbc.ru/politics/01/06/2014/927600.shtml> (dostęp: 12 lipca 2015 r.).

¹⁰⁴ G. Hewitt, *Why independence For Abkhazia is the best solution*, "EurAsia Critic" nr 3 (lipiec 2008 r.), http://abkhazworld.com/aw/Pdf/Why_independence_best_solution_Hewitt.pdf (dostęp: 22 marca 2014 r.).

¹⁰⁵ *Россия заливала бетоном туалеты в воинских частях Грузии, – посол. [Rosja zalewała toalety betonem w jednostkach wojskowych, – ambasador]*, <http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-news/id/1558158> (dostęp: 9 grudnia 2015 r.).

Część polskich analityków dosyć często bezkrytycznie powielają „ustalenia” anglosaskich ekspertów, którzy europejskie doświadczenia i standardy dotyczące zagadnień narodowościowych przenoszą na grunt kaukaski.

Latem 2014 r. władze abchaskie otrzymały ze strony Federacji Rosyjskiej propozycję zawarcia umowy o strategicznej współpracy. Wedle rosyjskiej koncepcji miałyby zakładać rozwiązanie abchaskiej armii i podporządkowanie już istniejących jednostek wojskowych rosyjskiemu wojsku. Abchascy rekruci byłiby powoływani bezpośrednio w skład rosyjskich sił zbrojnych. Współpraca rosyjsko-abchaska zakładałaby również całkowite przejęcie przez stronę rosyjską kontroli granicznej i celnej. Dalsza integracja z Rosją zakłada również dostosowanie miejscowego prawa do przepisów obowiązujących na terytorium Federacji Rosyjskiej. Propozycja współpracy strategicznej zawiera również całkowite zniesienie zakazu nabywania ziemi przez obywateli obcych państw w tym Rosjan¹⁰⁶. Kolejnym planem władz w Moskwie jest włączenie Abchazji w skład Unii Euroazjatyckiej zrzeszającej takie państwa jak: Rosja, Kazachstan, Białoruś czy Armenia. Większość abchaskich polityków zdaje sobie doskonale sprawę z faktu, że przyjęcie rosyjskich postulatów będzie oznaczać definitywną utratę resztek abchaskiej niepodległości. Należy, bowiem podkreślić fakt, że już od momentu zakończenia działań wojennych w 1993 r. abchaska „niepodległość” była całkowicie uzależniona od rosyjskiej obecności militarnej oraz pomocy gospodarczej. Nie trudno się domyślić, że w rzeczywistości abchaskie władze nie miały w tej sytuacji żadnego pola manewru. Odrzucenie warunków porozumienia podyktowanych przez Rosję doprowadziłoby w najlepszym wypadku do wstrzymania pomocy finansowej, bez której ta zbuntowana gruzińska prowincja nie byłaby w stanie samodzielnie egzystować. Innym równie prawdopodobnym scenariuszem byłoby siłowe włączenie Abchazji w skład Federacji Rosyjskiej. Jak powszechnie wiadomo rosyjski kontyngent sił pokojowych cały czas stacjonuje w miejscowości Bombora w okolicach Gudauty.

Poparcie Rosji dla kandydatury Raula Chadzimby nie było przypadkowe. Rosjanie wiedzieli, że obalenie A. Ankbawa a następnie dojście do władzy R. Chadzimby ułatwi im realizację planów faktycznej aneksji separatystycznego państwa¹⁰⁷. 24 listopada 2014 r. w Soczi prezydent Federacji Rosyjskiej

¹⁰⁶ *Договор между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о союзничестве и стратегическом партнерстве. [Umowa pomiędzy Federacją Rosyjską a Abchaską Republiką o sojuszu i strategicznym partnerstwie]*, <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/252910> (dostęp: 20 luty 2015 r.)

¹⁰⁷ Raul Chadzimba był zwolennikiem zdecydowanie prorosyjskiej polityki. Opowiadał się za zacieśnieniem integracji republiki z Federacją Rosyjską.

Władimir Putin oraz prezydent nieuznawanej przez społeczność międzynarodową Abchazji Raul Chadżimba podpisali traktat o strategicznej współpracy¹⁰⁸. Należy zgodzić się, że faktyczne podporządkowanie się Abchazji stanowi kolejny, po aneksji Krymu, etap przejścia kontroli nad basenem Morza Czarnego przez Federację Rosyjską¹⁰⁹.

Kwestia abchaska w świetle wydarzeń na Ukrainie

Wydarzenia na Ukrainie rzucają nowe światło również na kwestię abchaską. Widoczna jest analogia między konfliktem gruzińsko-abchaskim z początku lat 90. XX w., a toczącą się wojną we wschodniej Ukrainie. Zauważmy, że w obydwu przypadkach kluczowym elementem dla zrozumienia przebiegu wydarzeń jest rola Federacji Rosyjskiej. Można zaryzykować stwierdzenie, że strona rosyjska wykorzystuje na terytorium Ukrainy podobne mechanizmy działania, które doskonale sprawdziły się 25 lat temu w Abchazji. Najlepszym tego przykładem może być nieoficjalne dozbrajanie separatystów przez rosyjski rząd, udział w walkach po stronie separatystów, za cichym przyzwoleniem Kremla, różnego rodzaju formacji paramilitarnych z terenów Federacji Rosyjskiej, a przede wszystkim udział w konflikcie zbrojnym regularnych, rosyjskich jednostek wojskowych walczących pod auspicjami samozwańczej republiki Noworosji. Jak powszechnie wiadomo separatyści ukraińscy tak samo jak Abchazi są całkowicie uzależnieni od finansowej pomocy ze strony władz w Moskwie. Tak samo, jak w przypadku Abchazji, Rosja nie przyznaje się do swojego zaangażowania w konflikcie na wschodzie Ukrainy po stronie separatystów.

Podobieństwa można również dostrzec analizując działania rosyjskiej propagandy, która przedstawia aneksję półwyspu Krymskiego, jako działanie zgodne z wolą większości rosyjskojęzycznej ludności zamieszkującej półwysep. Według strony rosyjskiej działanie to było zgodne z demokratycznymi procedurami. Aneksja ta odbyła się, bowiem na podstawie referendum, w którym przytłaczająca większość ludności opowiedziała się za wejściem w skład Federacji Rosyjskiej. W przypadku Abchazji rosyjscy propagandyści

¹⁰⁸ *Abchazja wchłonięta przez Rosję? Duma ratyfikowała układ o partnerstwie strategicznym.* <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1360312,Abchazja-wchlonieta-przez-Rosje-Duma-ratyfikowala-uklad-o-partnerstwie-strategicznym> (dostęp: 24 czerwca 2015 r.).

¹⁰⁹ *Georgian MFA Condemns New Treaty Between Moscow and Sokhumi,* Civil.ge, <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=27847> (dostęp: 23 sierpnia 2014 r.).

również powołują się na fundamentalną zasadę prawa międzynarodowego, dotyczącą prawa narodu do samostanowienia¹¹⁰.

Wnioski

Wydarzenia na Ukrainie z lat 2014–2015 potwierdzają przewidywania prezydenta Gruzji, Edwarda Szewardnadzego na temat relacji Rosji z państwami powstałymi po rozpadzie ZSRR¹¹¹. Federacja Rosyjska otrząsnąwszy się z jelicynowskiej „smuty” przystąpiła do odbudowy dawnej, mocarstwowej pozycji. Wbrew przewidywaniom wielu wybitnych politologów i obserwatorów wschodnioeuropejskiej sceny politycznej nie nastąpił rozpad Rosji na kilka organizmów państwowych. Rosja uporała się z separatyzmem narodów Północnego Kaukazu, stworzyła jeden ośrodek prowadzący politykę zagraniczną w pełni kontrolowany przez prezydenta. Do przeszłości odeszły czasy, kiedy to własną, niekiedy wykluczającą się nawzajem politykę, prowadził prezydent, parlament, resorty siłowe i ministerstwo spraw zagranicznych. Wśród najważniejszych zadań rosyjskiej polityki zagranicznej znalazło się podporządkowanie władzom w Moskwie Azji Środkowej i Kaukazu. O ile wyparcie wpływów amerykańskich z Kazachstanu, Kirgistanu, Uzbekistanu i Turkmenistanu nastąpiło w sposób mało zauważalny dla społeczności międzynarodowej, o tyle pogrążony w konfliktach etniczno-terytorialnych Kaukaz stał się widowiskiem kilku krwawych wojen z bardziej lub mniej widocznym udziałem Rosji. Niniejszy artykuł przedstawia zarys dziejów samostanowienia Republiki Abchazji od momentu jej oderwania od Gruzji w latach 1992–1993 aż po czasy nam współczesne.

Po zakończeniu działań zbrojnych w Abchazji w latach 1992–1993 nastąpiło „zamrożenie” konfliktu gruzińsko-abchaskiego. Utrzymywanie przez dłuższy czas nieuregulowanego statusu Abchazji było wygodne dla rosyjskich interesów w regionie. Problem „zamrożenia” konfliktu gruzińsko-abchaskiego należy rozpatrywać w kontekście sytuacji politycznej, militarnej i etniczno-społecznej Federacji Rosyjskiej w latach 90. XX w. W tym czasie znajdowała

¹¹⁰ Zwolennicy abchaskiej niepodległości zapominają widocznie o tym, że ta norma prawa międzynarodowego odnosi się do wszystkich mieszkańców Abchazji niezależnie od ich etnicznej przynależności. Separatysty abchascy nie uwzględnili woli ludności gruzińskiej, która musiała opuścić Abchazję w wyniku czystek etnicznych prowadzonych przez abchaskich nacjonalistów. T. Borawski, *Wojna gruzińsko-abchaska*, Arcana nr 118–119 (4-5/2014), Arcana nr 120 (6/2014).

¹¹¹ E. Szewardnadze, *Когда рухнул железный занавес*, [Gdy opadła żelazna kurtyna], Moskwa 2009, s. 307.

się ona w głębokim kryzysie ekonomicznym. Postępował demontaż armii rosyjskiej. Był to również okres niebywałego rozwoju zorganizowanej przestępczości. Dla ówczesnych władz najważniejszym problemem było zachowanie integralności terytorialnej państwa. Podjęcie rozwiązania problemu abchaskiego w takich warunkach nie byłoby korzystne dla Rosji.

Prezydent E. Szewardnadze, zdając sobie sprawę, że dla jego zachodnich sojuszników dobre stosunki z Rosją są ważniejsze niż przywrócenie gruzińskiego zwierzchnictwa nad Abchazją i Osetią Południową walczył o przywrócenie dawnych granic swego państwa jedynie środkami dyplomatycznymi. Wbrew nastrojom społeczeństwa gruzińskiego, parlamentowi, a nawet własnej partii nie dawał się wciągnąć w konflikt zbrojny z abchaskimi separatystami kierowanymi przez władze w Moskwie. Jako doświadczony polityk doskonale wiedział, że w przypadku kolejnego konfliktu zbrojnego z Abchazją, Gruzja może otrzymać od swych sojuszników jedynie werbalną pomoc. Bojąc się rozpadu Gruzji na kilka zwalczających się organizmów państwowych, nawet za cenę upokorzeń, których niejednokrotnie doznawał ze strony Rosji, unikał konfliktu ze swym północnym sąsiadem. Zdawał sobie sprawę, że Gruzja może odzyskać utracone terytoria jedynie za zgodą Rosji, czyli w zamian za wejście do rosyjskiej strefy wpływów. Na podjęcie takiej decyzji jednak nie chciał się zgodzić. Tak, więc pozostawało mu oczekiwanie na dogodną chwilę.

Skomplikowanych uwarunkowań geopolitycznych Gruzji zdawał się nie dostrzegać kolejny prezydent Gruzji, Micheil Saakaszwili, który przecenił poparcie swych zachodnich sojuszników, przede wszystkim Stanów Zjednoczonych. Mniej elastyczny i bezkrytycznie prozachodni M. Saakaszwili przekonany, że jest w stanie wprowadzić Gruzję do NATO i Unii Europejskiej, popełnił szereg błędów politycznych, które doprowadziły Gruzję do wojny z potężnym rosyjskim sąsiadem, a potem do bezpowrotnej utraty Abchazji i Osetii Południowej. Rozpoczęcie działań wojennych przez zmodernizowaną armię gruzińską 8 sierpnia 2008 r. dało Rosji pretekst do zbrojnej interwencji. Pozwoliło jej „zaznaczyć” swoją obecność na Południowym Kaukazie, a także dało przywódcom Azerbejdżanu i Armenii argumenty do przemyśleń. Kwestią otwartą pozostaje pytanie, na co liczył M. Saakaszwili rozpoczynając atak na Cchinwali. Kilka gruzińskich dywizji wyszkolonych i wyposażonych przez Amerykanów nie mogło przechylić szali zwycięstwa na stronę Gruzji. Nie mógł też otrzymać obietnicy zbrojnej pomocy ze strony zachodnich sojuszników. Żaden z zachodnich przywódców nie zaryzykowałby wojny z Rosją o kształt terytorialny małego kaukaskiego państwa. Wydaje się, że M. Saakaszwili wyszedł z założenia, że Rosja nie zdobędzie

się na zbrojną interwencję na terytorium, które według prawa międzynarodowego należy do Gruzji. Gdyby zaś doszło do starcia zbrojnego to Stany Zjednoczone ewentualnie zmusiłyby Rosję do podpisania porozumienia w sprawie statusu separatystycznych republik bardziej korzystnego dla Gruzji. Gruzińskie dowództwo przygotowując kampanię odzyskania Osetii Południowej popełniło również szereg błędów taktycznych, które ułatwiły Rosjanom szybsze przerzucenie armii na południową stronę Kaukazu. Gruzini nie zablokowali dwóch ważnych strategicznie wąwozów: Roki i Kodori. Nie potrafili też wykorzystać ukształtowania terenu Osetii Południowej. W dużym stopniu wpłynęłoby to na przebieg i czas trwania konfliktu zbrojnego. Być może perspektywa prowadzenia przez Rosję dłuższej wojny na Kaukazie „zmiękczyłaby” jej postawę wobec Gruzji. Jak pokazują doświadczenia radzieckiej interwencji w Afganistanie oraz pierwszej wojny czeczeńskiej ciężki sprzęt wojskowy jest często bezużyteczny w górskim terenie.

Na słowa krytyki zasługuje postawa przywódców państw zachodnich. Ich reakcja ograniczyła się do zabiegów dyplomatycznych i potępienia rosyjskiej interwencji. Nie wiązały się z tym praktycznie biorąc żadne konkretne działania. Władze w Moskwie odczytały to, że przywódcy świata zachodniego nie zamierzają ingerować w relacje Rosji z państwami obszaru postsowieckiego. Wydaje się, że wojna 2008 r. w Gruzji stanowiła zapowiedź wydarzeń 2014 r. na Ukrainie.

Niejednoznaczna postawa zachodnich sojuszników Gruzji wobec wojny pięciodniowej wynikała z faktu, że Unia Europejska nie wypracowała jednolitej polityki wschodniej zarówno wobec Rosji, jak i pozostałych państw powstałych po rozpadzie ZSRR.